

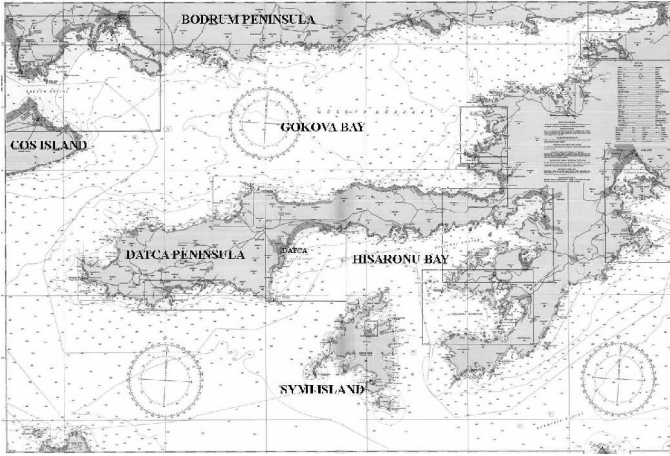
Emre ERGÜL, Yrd. Doç. Dr.

İzmir Ekonomi Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Öğretim Üyesi

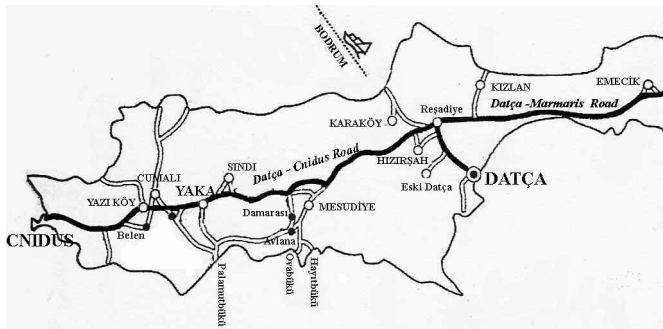
Can KAYA, Y. Mimar

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Fakültesi Doktora Öğrencisi

Datça Konut Mimarlığı

1. Datça Yarımadası ve Yakın Çevresi

2. Datça İlçesi ve Yakın Çevresi Karayolu Bağlantıları

Giriş

Yüzyıllardır pek çok uygarlığa ev sahipliği yapan Anadolu, oldukça yüklü bir kültürel birikime sahiptir. Bu kültürel birikimin gözle görülür en dikkat çekici yansımaları da hiç kuşkusuz yerleşmeler olmuştur. Anadolu üzerindeki pek çok bölge ilk çağdan günümüze kadar gelen yerleşme örneklerini barındırır. Bu bölgelerden biri olan Datça Yarımadası, kuzeyde Gökova Körfezi güneyde ise Sömbeki (Symi) adasıyla arasında yer alan Hisarönü Körfezi'yle çevrilidir (şekil 1). Datça Yarımadası, Oniki Adalar (Dodacanese Islands) olarak bilinen Yunan Adalarından Sömbeki (Symi), İstanköy (Cos) ve Nisiros'a (Nysros) komşudur. Bir dönem Oniki Adalar'ın merkezi konumunda olan Sömbeki, Datça İlçesi'nin en büyük mahallesi olan İskele Mahallesi'nin 8 mil açığında olduğu için yarımada'nın güneye bakan tüm yerleşim merkezlerinden görülebilmektedir. Oniki Adalar'ın Rodos Adası'ndan sonra en büyük adası olan İstanköy (Cos) Adası yarımada'nın kuzeybatısında, Bodrum Yarımadası ile Datça Yarımadası arasında yer almaktadır. Nisiros (Nysros) ise yarımada'nın batı ucundaki Knidos antik kentinin güneybatısındadır. Adını yarımada'dan alan, doğuda Marmaris ve kuzeyde Bodrum ilçeleri ile komşuluk yapan Datça ilçesi, güney-batıda, Ege Denizi ile Akdeniz'in birleştiği noktada yer alır (şekil 2). Muğla İli'nin sınırları içindeki bu uç konumu ile tek karayolu bağlan-

3. Datça İlçesi Genel Görünümü

tısını Marmaris üzerinden sağlamaktadır. Kuzeyindeki Bodrum İlçesi ile bağlantısı ise Gökova Körfezi üzerinde işleyen feribotlarla gerçekleşir. İlçe 3 mahalleden oluşmaktadır. Nüfus ve yayıldığı alan bakımından en büyük mahalle, yarımada'nın güneyinde kıyı şeridi üzerinde konumlanmış olan İskele Mahallesi'dir. İskele Mahallesi, deniz turizminin önem kazanmasıyla çevre köy ve mahallelerden göç almaya başlar. Bunun sonucunda, Reşadiye Mahallesi'nde olan ilçe merkezi 1947 yılında İskele Mahallesi'ne taşınır. İlçenin üç mahallesinden en küçük olanı Eski Datça Mahallesi'dir. Eski Datça ve Reşadiye Mahalleri'nin 18. yüzyılın ikinci yarısında kurulmuş olduğu düşünülmekte ve bu mahallelerin ilk sakinlerinin Türkler ve Rumlar olduğu sanılmaktadır (Yurt Ansiklopedisi,1981). Eski Datça Mahallesi, güney yönünde 3 km. uzaklıktaki İskele Mahallesi ile kuzey yönünde 4 km. uzaklıktaki Reşadiye Mahallesi arasında bulunmaktadır. Günümüzde Eski Datça ve Reşadiye Mahalleleri Tabiat ve Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu kararıyla koruma altına alınmıştır. Yarımada'nın kuzeydoğu bölümü Datça (Dadya), güneybatı bölümü ise Betçe (Bedyä) olarak bilinir. İlçenin dokuz köyünden Emecik, Kızlan, Karaköy ve Hızırşah, Datça bölümünde, Mesudiye, Sındı, Yaka, Yazıköy ve Cumalı ise Betçe bölümünde yer alır. Datça ilçe sınırının bitiminden batıya

doğru uzanan dağ sıraları üzerinde, yarımada'nın yüksek rakımlı tepeleri konumlanır. Bunlardan en yüksek, yarımada'nın tam ortasında bulunan Bozdağ (1162 metre)'dir. Betçe, görece daha engebeli bir coğrafyaya sahiptir. Buna karşın Datça'da daha geniş düzlükler bulunur. Özellikle Marmaris yönünden gelirken karşılaşılan ilk köy olan Emecik ile İskele Mahallesi'ni birbirine bağlayan yolun güneyinde kalan bölge yarımada'nın en verimli topraklarına sahiptir. Yarımada'nın sebze ihtiyacı bu bölgedeki arazilerden sağlanır. (şekil 3)

Tarihsel Arkaplan

Yarımada üzerindeki en eski yerleşim Knidos'tur. Antik dönemde Karya Bölgesi sınırları içindeki Datça Yarımadası, Knidos kentiyle ünlüydü. Knidos kentinin Peloponnesus'tan gelen Dor'lar tarafından kurulmuş olduğu sanılmakta (Bean, 1987) ve MÖ. 4. yüzyıla kadar bugünkü İskele Mahallesi'nin doğusunda, Burgaz adı verilen bölgede yaşadıkları düşünülmektedir. Bu tarihten sonra ise artan deniz ticaretine hakim olabilmek için yarımada'nın batı ucuna (Ege Denizi ile Akdeniz'in birleştiği noktaya) yerleşip burada kenti tekrar inşa etmiş oldukları sanılmaktadır (Umar, 1999). Yarımada'nın batı ucuna taşınan Knidos, Akdeniz ticaretinin önemli bir liman kenti konumunu almıştır. Ay-

rica şarap ticareti sayesinde yarımada'nın tarihsel süreci içindeki en kalabalık nüfusuna (30.000 civarında) ulaştığı sanılmaktadır. Hava fotoğraflarıyla yapılan incelemelerde, Knidos döneminde yarımada'nın tarıma elverişli % 20 oranındaki arazisinin nerdeyse tümünün işlenmiş olduğu anlaşılmıştır. Yeni Knidos M.S. 167'de Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine girer. İmparatorluğun ikiye ayrılmasından sonra ise Bizans sınırları içinde yer almıştır. Ortaçağ boyunca Doğu Roma, Bizans ve daha sonra Menteşe Beyliği sınırları içinde kalan Muğla ve yöresinde her iki dönem için de ortak olan en önemli özelliğin denizcilik olduğu söylenebilir. Antik dönemde Karya bölgesi olarak bilinen bu bölgenin, Batı Anadolu'da Türkler'e geçen ilk uç beylik olduğu ve Menteşe Beyliği'nin bu bölgeyi fethederken, denizden yapılan hücumlarda çok etkili olduğu sanılmaktadır (Bakırer, 1993). Yarımada 1261'de Menteşe Beyliği'nin egemenliği altına girmiştir. 1390'da kısa süreliğine Osmanlı egemenliğine geçmiş olsa da, daha sonra tekrar Menteşe Beyliği'nin hakimiyeti altına girer (Witteck, 1986). Yarımada, 1424 yılından itibaren tamamıyla Osmanlılar'ın egemenliğine geçer. 1928'de Dadya ve İskele Mahallesi birleştirilmiş ve ilçe haline getirilmiştir. 1947'ye kadar ilçe merkezi Reşadiye Mahallesi iken bu tarihten sonra merkez İskele Mahallesi'ne taşınır (1967 Muğla İl Yıllığı, 1968). 1890 yılları civarında yarımada'nın nüfusu 4894 kişidir ve nüfusun önemli bir kısmını Rum azınlıklar oluşturmaktadır (Başoğlu, 2001).

Datça Yarımadası'nın ekonomik ve sosyal yapısı hakkında bilgi verirken, yarımada'nın tarihsel süreç içinde, pek çok toplumun birbirleriyle kültür alışverişinde bulunduğu Akdeniz Havzası'nda yer aldığı gerçeği göz ardı edilemez. Ayrıca Datça, bir kıyı kenti olmasından ötürü de önem taşımaktadır. Akdeniz, yakın çevresi için çağlar boyu ticaret ve ulaşım ağının birleştirici parçası olmuştur. Akdeniz kıyı kentleri her zaman birbirleriyle ticari ilişkiler içindeydiler. Ticari canlılığın kıyı kentlerindeki gündelik yaşam üzerinde büyük etkisi vardır. Özellikle kentler ara-

sı bilgi aktarımını, kentlerin değişime uğramasını bu ilişkiler sağlamıştır. Ortaçağ'da Doğu Akdeniz ticaretini elinde bulunduran Venediklilerle, onların ticaret yolları üzerindeki kıyılarda konumlanan Menteşe Beyliği arasında canlı bir ticaretin varlığından söz edilmektedir. Menteşe Beyliği'nin, komşusu olan Aydınoğulları ile ilişkilerinin pek tutarlı gitmemesi, beyliği Girit'teki Venedik yönetimine daha da yakınlaştırır. 14. ve 15. yüzyıllarda Haçlı seferlerine bağlı olarak hem Müslüman hem de Avrupa devletleri arasındaki ticaretin kısıtlanmasına karşın, Menteşe Beyliği ile Venedikliler arasındaki ticaret canlılığını korumuştur. Osmanlı egemenliğinde ise Muğla ili ve çevresi giderek fakirleşmiş, ticaret yolları ile bağlantısı zayıflamış, idari rolü oldukça sınırlı kalmış ve tarıma dayalı küçük bir kasaba haline gelmiştir. Ancak bu küçülmenin yalnızca yarımada ile sınırlı kaldığı düşünülmemelidir. Aksine, bu durum sanayileşme dönemi öncesi tüm Akdeniz ve Batı Avrupa'da hakim olan bir kasaba modelidir (Faroqi, 1993). Daha çok İngiliz pazarlarının talebini karşılamak amacıyla yapılan tütün ekiminin Datça Yarımadası'nda da 1960'lı yılların sonuna kadar halkın önemli gelir kaynaklarından biri olduğunu biliyoruz. Buna karşılık yarımada'nın, ekonomik hayatında önemli bir yeri olan tütün üretiminin, Muğla, Çine, Fethiye ve Tire gibi oldukça fazla üretim yapan yerler ile karşılaştırıldığında vasat düzeyde üretim yapan yerler kategorisinde olduğu görülebilmektedir. Menteşe Sancağı döneminde Datça ve Bodrum Yarımadası üzerinde yaşayan Rum azınlıklar, toprağa bağlı olarak yapılan zanaat ve kireç ticaretini ellerinde bulundurmışlardır. Özellikle bardakçılık, kasecilik, çanakçılık ve sırlı testicilik konusunda bu bölgede tekel konumunda olmuşlardır (Aktüre, 1993). Günümüzde, tarıma dayalı ticarete tütünün yerini badem almıştır. Son dönemde, artan turizm potansiyeline bağlı olarak sahil kesimlerinde yeni yerleşmeler kurulmuştur. Bu bölgeler hala göç alıyor olsa da, yarımada halkının kırsal bölgelerde yaşayan kesimi, tarım ve hayvancılık faaliyetlerini sürdürmektedir. Özellikle bademcilik, zeytincilik ve zeytinyağı üretimi yerli halkın önemli gelir kaynakları arasındadır.

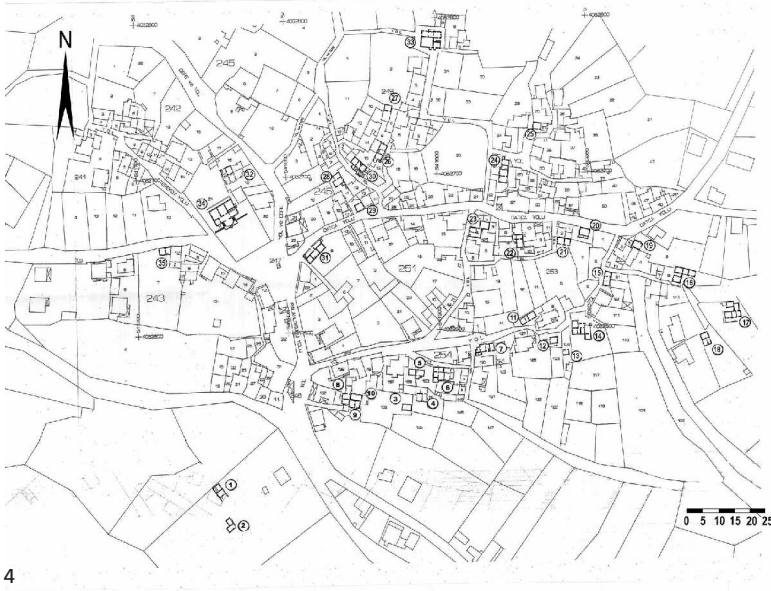
Demografik yapı açısından bakıldığında, 19. yüzyılın son çeyreğine kadar ticari hayattaki durgunluk nüfus yoğunluğuna da yansımıştır. 1875'ten başlayarak 1913 yılına kadar Menteşe Sancağı'nın özellikle kıyı yerleşmeleri yoğun biçimde Girit Türkleri'nin göçlerine sahne olmuştur. Bu bölgelerde Girit Mahalleleri kurulmuştur (Aktüre, 1993). Bu nüfus hareketi sonucunda Datça Yarımadası'na da göçenler vardır. İlçeye ilk motorlu taşıt 1936 yılında açılan Marmaris-Datça karayolu sayesinde ulaşmıştır. Ancak, karayolu bağlantısının sağlanmış olmasına karşın, nüfus artış hızı tabloları incelendiğinde bu tarihten sonra Datça Yarımadası'nda ciddi artışlar olmadığı görülmektedir (Tekeli, 1993). Günümüzde Datça Yarımadası'nın toplam nüfusu 2000 yılı genel nüfus sayımına göre 13914'tür. Bu nüfusun 8108'i ilçe merkezinde, geri kalan 5806'sı ise köylerde yaşamaktadır.

Sosyal ve Kültürel Etkileşimler

Anadolu Konut Mimarlığı yerel-bölgesel farklılıklar temelinde incelenirse, genel olarak kıyı hattı ile iç bölgenin birbirinden net bir biçimde ayrılabilmesini görmek mümkündür. İç bölgenin mimarlığı gerek mekan gelenekleri gerek yapı üretim teknolojisi açısından az çok bir bütünlük gösterebilmektedir. Bu nedenle de iç bölge bazı araştırmacılar tarafından çok da isabetli bir biçimde Özgün Anadolu Sentezi Alanları olarak nitelendirilmiştir (Kazmaoğlu M. & Tanyeli U., 1978). Öte yandan denizin karşı yakası ile hemen daima bağlantıları bulunan kıyı hattının kendi içinde bir bütünlüğü yoktur. Kıyı hattının her bir alt bölgesi, bir yandan iç bölge ile bir yandan da karşı kıyı ile ilişkileri nedeniyle Geçiş Alanları kategorisine girer. Bu bağlamda Datça Yarımadası ve çevresi de geçiş alanı kategorisindedir. Yarımada ve genel olarak Ege ve Akdeniz kıyıları, Orta Anadolu ve Rumeli'ye özgü Osmanlı Konut tipinden ayrılan özellikleriyle Adalar Mimarlığı olarak tanımlanabilecek bir alan içinde yer almaktadır. Bu alanın temel karakteri olan çok-kültürlülü-

ğun gündelik yaşamda önemli etkileri olmuştur. Günümüzde Muğla ve Burdur çevresinde görülen, yeni doğum yapmış anneye bir mendil içinde yumurta, şeker, tuz ve un verilmesi şeklinde süren adetin, Datça Yarımadası'nın hemen karşısındaki Sömbeki (Symi) Adası'nda da aynen devam ettiği bilinmektedir (Özcan, 1994). Datça Yarımadası'nda adının önüne Giritli ya da Rodoslu eki almış aileler yaşamaktadır. Örneğin, 18. ve 19. yüzyıllarda Reşadiye Mahallesi ve yöresinin ağası olarak tanınan Tuhfezade Mehmet Ali Ağa ve ailesinin en eski Girit göçmenleri olduğu bilinmektedir. Ayrıca, cumartesi günleri kurulan semt pazarına gelen Sömbekililer'in (Symiots) çoğu, mübadele öncesinde Datça ve civar köylerde çocukluklarının geçtiği evleri hala hatırlamaktadırlar. Özellikle yapı terminolojisinde birbirine oldukça benzeyen pek çok aynı anlamlı kelime bulunması da dikkat çekicidir. Parmaklık / Paramaklikia, Trabzan / Trapouzania (trapezania), Musandra / Mousandra, Şahnişin / Sachnisi, Sofa / Soufas (sfas), Kerevet / Krevvatos, Konak / Konaki, Damlalık / Damlalik, Bağdadi / Bagdati, Ambar / Ambari, Bahçe / Bachtses, Hayat / Hagiati (hagiati), Sofra / Soufras kelimelerini örnek verebiliriz (Özcan, 1994). Farklı kültürlerde aynı anlamları taşıyan benzer kelimelerle ilgili olarak daha batıdan, İtalyanca'dan da örnekler vermek mümkündür. Geç Ortaçağda doğu Akdeniz ticaretine sahip İtalyanların Batı Anadolu kıyılarında koloniler kurduğu ve ticaret yaptığı bilinmektedir. Bu sebeple iki kültürün, birbirlerinin dillerine de katkı yapmış olabileceğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Bu konudaki örnekler genellikle yapı malzemeleri ve mutfak kültürü ile ilgilidir; tas / tazza, fırın / forno, tuğla / tegola, pastırma / pastrami (Tanyeli, 1998).

Yarımadanın yapı karakteriyle ilgili olarak bütünlüklü bilgi sahibi olabilmek için hem Datça bölümündeki Eski Datça ve Reşadiye Mahallelerinin hem de Betçe bölümündeki Çeşme Mahallesi'nin ve Yakaköy'ün ele alınması gerekir. Ancak iki bölümden oluşan bu çalışmanın kapsamında şimdilik sadece Çeşme Mahallesi ve Yakaköy yer alabilecektir.

4

4. Çeşme Mahallesi Yerleşim Dokusu Planı

5. Çeşme Mahallesi Genel Görünümü

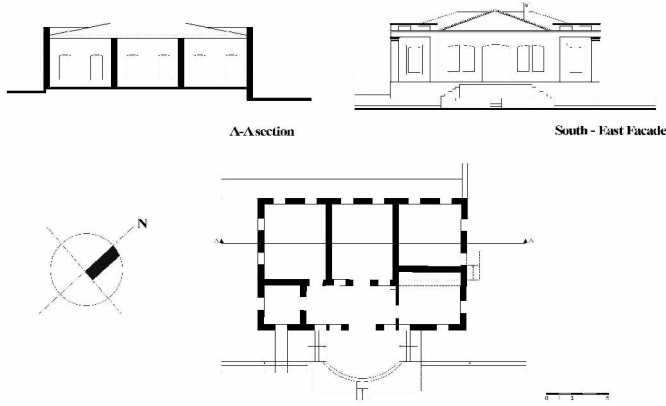
5

Çeşme Mahallesi

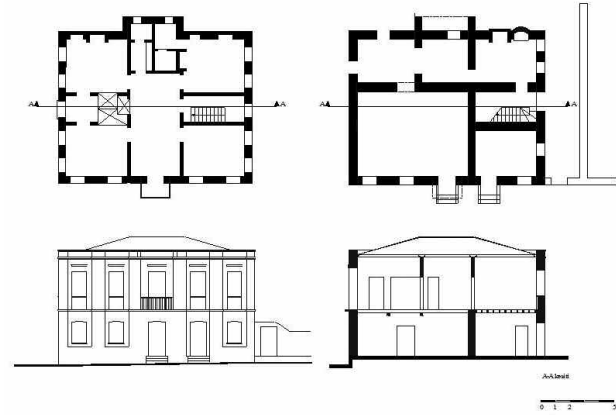
Yöre sakinleri tarafından Çeşmeköy olarak bilinen Çeşme Mahallesi, resmi belgelerde 2 kilometre uzağında yer alan Cuma-lıköy'ün bir mahallesi olarak geçmektedir. Muhtarlık, okul ve pek çok ticari birim Çeşme Mahallesi'ndedir. Cumalıköy'den nüfus ve bina yoğunluğu bakımından daha büyük ve ticari canlılığı da daha yüksek olan Çeşme Mahallesi, Knidos'tan Palamutbükü'ne inen yol üzerinde konumlanmıştır (şekil 4). Palamutbükü; Yazı, Cumalı ve Yaka gibi civar köylerden insanların 1960'lı yıllar sonrasında turizmin hareketlenmesiyle göç etmeye başladıkları bir sahil yerleşimidir. 1983 yılında buradaki li-manın tamamlanmasıyla birlikte bu tarihten sonra özellikle yat turizmi açısından da önemi giderek artmıştır. Yerli ve yabancı turizme yönelik işletmelerin açılmaya başlaması Çeşme Mahallesi ve Yakaköy gibi yerleşmelerdeki genç nüfusun Palamutbükü'ne göç etmesine yol açar. Buna karşın tarım ürünleri ticareti yapan tüccarların, yörenin tek ilköğretim okulunun ve Cuma-

lıköy Muhtarlığı'nın Çeşme Mahallesi'nde olması mahallenin günlük yaşantısına canlılık getirmektedir. Bu nedenlerden ötürü Betçe'nin de ticari merkezi konumundadır (şekil 5). Ekonomisi tarıma dayalıdır. Bölgede, 19. yüzyıl başlarından itibaren Palamutbükü'ne adını veren palamut ağacı meyvesinin (pelit) ticareti yapılmıştır. Zaman içinde palamut ağacının kerestesinin de değerlendirilmesiyle beraber bu faaliyet kereste ticaretine dönmüştür. Günümüzde arıcılık ve hayvancılık yöre sakinlerinin geçimini sürdürmesinde etkili olsa da, halkın büyük kısmı gelirini badem üretiminden kazanmaktadır. Bademin yaz aylarında kuruyemiş olarak tüketilen meyvesi dışında, mart ayında da çağla badem olarak bilinen ham meyvesi toplanır. Yılda iki kez meyve veren bir ağaç olması, bademi mahalle ekonomisi için değerli kılmaktadır.

Çeşme Mahallesi konumlandığı topografya açısından bir çanağın benzetilebilir. Bu çanağın en alt kotunda mahalleye adını veren çeşmenin yer aldığı bir meydan bulunmaktadır. Yerleş-

6. Çeşme Mahallesi İlköğretim Okulu, 1927 (Rölöve ve Görünüş)

7. Çeşme Mahallesi'nde Ağa Evi Olarak Bilinen Yapı (Rölöve ve Görünüş)

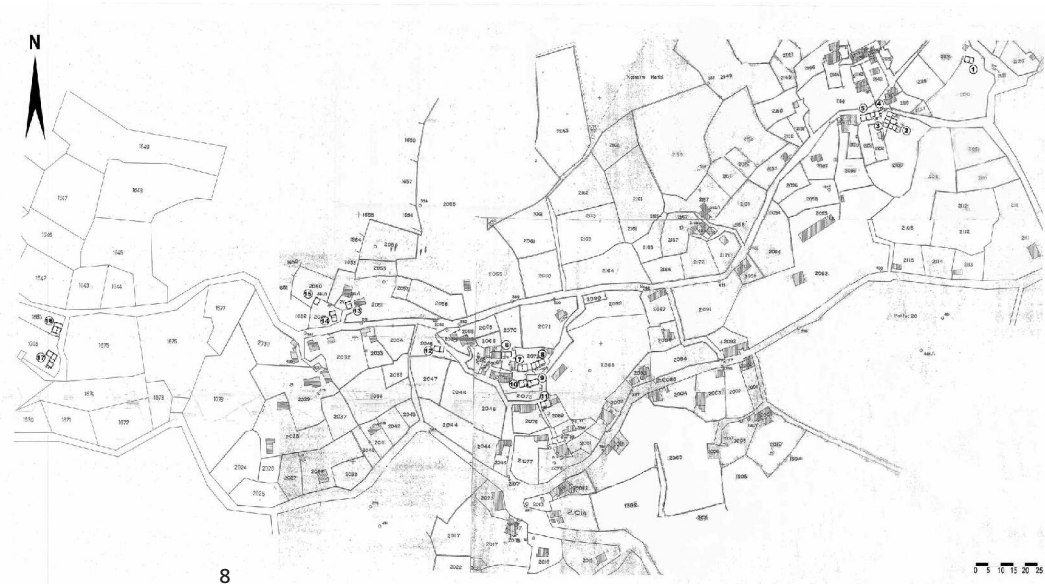
min tüm sokaklarına dağılım, mahallenin merkezi konumunda ki bu meydan üzerindedir. Meydandaki çeşmenin yapılış tarihi bilinmemektedir. Bununla birlikte üzerindeki levhadan 1938 yılında Mehmet Bilgili Usta tarafından onarılmış olduğu anlaşılmaktadır. Mahallenin ilköğretim okulu, Türklerin ve Rum azınlıkların birlikte oluşturdukları çok kültürlü yaşamın yapı üretimi üzerindeki etkisine mükemmel bir örnektir (şekil 6). Okulun bizzat Symi'li (Symiots) ustalar tarafından yapıldığı, giriş holündeki okulun tarihi ile ilgili yazının bir kısmından yapılan şu alıntidan anlaşılabilir: ".....Okulumuzun yapımına 1927 yılında Nahiye Müdürü Naim Bey ve Muhtar Ali Efendi (Bozalan) zamanında başlanmıştır. Sömbeki'den getirilen Rum yapı ustaları tarafından kaba inşaatı o yıl tamamlanmıştır. Sıvası ve marangoz işleri ise, köyümüzün ustaları Hamdi Oğlu Mehmet Bilgili ile Sındı Köyü'nden Bekir Usta (Ünal) tarafından yapılmıştır. 1933 yılında Öğretmen Şeref Bey tarafından eğitim

öğretime başlanmıştır. Daha sonra Öğretmen Ekrem Bey gelmiştir." Bu anlamda yöre sakinleri tarafından Koca Ev ya da Ağa Evi olarak bilinen yapı da bir başka ilginç örnektir (şekil 7). Bölgede geniş topraklara sahip bir ailenin yaşamış olduğu bu yapının, ilköğretim okulundan çok daha önce yapıldığı kesindir. Ancak tam olarak hangi yılda tamamlandığı bilinmemektedir. Alt ve üst katın mekansal organizasyonu birbirinden oldukça farklıdır. Alt katta kuzeye bakan geniş ve özelleşmiş bir mutfak vardır. Mutfak tavanının bir kısmı taşıyıcı taş kemerler üzerine oturtulmuştur. Evin üst katı ise simetrik bir plan şemasına sahiptir. Merdivenden geniş bir orta mekana çıkılır. Odalara dağılım bu orta mekanın uzun kenarları üzerinden gerçekleşir. Orta mekanın kuzey yönündeki dar kenarı üzerinde küçük bir mutfak ve tuvalet konumlanmıştır. Güneye bakan dar kenar ise bir kapıyla köyün tüm manzarasına hakim olan küçük bir balkon açılır.

Yakaköy

Yakaköy, eğimli bir arazide kurulmuş oldukça az haneli bir köydür. Datça ilçe merkezini Knidos antik kentine bağlayan yol üzerinde konumlanmıştır. Köy, içinden geçen bu yolun iki kilometre uzunluğundaki kısmının kuzeyine ve güneyine dağınık bir şekilde yerleşmiştir (şekil 8). Çeşme Mahallesi'ne göre daha geniş bir alana yayılmıştır. Kuzeyde köyün mezarlığının yanından dik ve kayalık olan yamaca doğru çıkan ve daha sonra Datça-Knidos yoluna paralel olarak devam eden üç kilometrelik stabilize bir yol vardır. Bu yol köyün batı ucunda tekrar Knidos yoluyla birleşir ve kuzeydeki mahallelerde bulunan konutlara ulaşımı sağlar. Köyün kuzeyde kalan kısmı çok daha yoğun bir

yapılaşmaya sahiptir. Yakaköy'deki evlerin neredeyse tümü sırtını yamaca dayamış ve güneydeki vadi ve vadinin gerisindeki deniz manzarasına doğru yönelmiştir (şekil 9). Köyün kuzeyinde yer alan tepe, yerleşimi, kuvvetli kuzey rüzgarlarına karşı korur. Doğu-Batı hattında ve yarımadanın batı ucuna doğru uzanan vadi, çoğunlukla badem, zeytin ve çam ağaçlarıyla kaplıdır. Yakaköy, Datça Yarımadası'ndaki köylerin pek çoğunda olduğu gibi tarım ürünlerine dayalı bir ekonomiye sahiptir. Köy sakinlerinin büyük bir kısmı badem ve zeytincilikle uğraşmaktadır. Günümüzde, köy nüfusuna kayıtlı kişilerin çoğu Palamutbükü'nde yaşamaktadır. Muhtarlık da Palamutbükü'ne taşınmıştır. Bu nedenle binaların çoğu atıl durumdadır.

8. Yakaköy Yerleşim Dokusu Planı

9. Yakaköy Genel Görünümü

9

Tek Mekanlı Yaşama Birimi

Datça Yarımadası'nda genel yerleşim dokusunu, yerli halkın tabiriyle tek göz oda ya da tek göz ev olarak bilinen, tek mekanlı ve taş malzemeden kübik geometride birimler oluşturur. Bu tek mekanlı birimlerin en karakteristik özelliklerinin, kütlelerin hemen daima kısa kenarında bulunan iki pencere arasındaki baca ve toprakla örtülmüş teras çatı olduğu söylenebilir (şekil 10). Taş beden duvarları genellikle 50-60 cm. kalınlığında olup çatı üst kotunun üzerine 5-10 cm. kadar çıkarlar. Çatı konstrüksiyonunun birincil taşıyıcı elemanı olan ana kirişin üzerine ve kirişe dik yönde 40-60 cm. aralıklarla mertekler dizilir. Bunların üzerine çığ ya da kargı olarak adlandırılan ve 1-3 cm. çapındaki yuvarlak kesitli sazlar serilir. Sazların üzerine zakkum yaprakları yerleştirilir. En üst katman ise Horasan adı verilen killi toprağın serilmesiyle oluşur (şekil 11). Evlerin kısa cephelerinde, öne doğru 15-20 cm. kadar çıkıntı yapan ve prizmatik kütleyle hareketlilik kazandıran baca, çatı seviyesine ulaşmasına 50-70 cm. kala önce her iki taraftan 15-25 cm. kadar daralır ve çatı seviyesini 60-80 cm. kadar geçerek sonlanır. Çekirdek konut diye de adlandırılacak bu evlerde ana birimin boyutları, teras çatıyı taşıyan ahşap ana kirişin (genellikle katran veya palamut ağacı) ve merteklerin boyuna bağlı olarak değişir. Genellikle 4-4.5 m. olan kısa kenar uzunluğu sabit kalmakla beraber, uzun kenar 6-6.5 m.'ye kadar çıkabilmektedir. Uzun kenarın boyu 4 m.'yi geçerse ana kiriş iki parçadan oluşur ve birleşim noktasından ahşap bir kolonla desteklenir (şekil 12). Yöre sakinlerinin oturma, yeme-içme, yemek pişirme, depolama ve hatta temizlenme gibi temel yaşam ihtiyaçlarının tümü bu mekan içinde karşılanır. Mekan içindeki elemanlar ve elemanların yerleştirilmeleri temel yaşam ihtiyaçlarına göre düzenlenmiştir (Durmuş, 1997).

Tek Mekanlı-Çok Amaçlı Ana Birimi oluşturan mimari öğeler şunlardır;

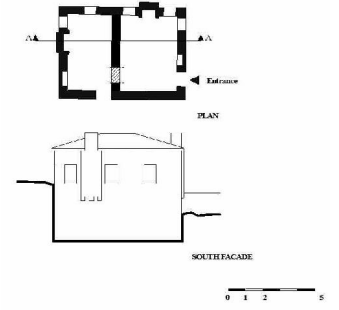
Ocak: Yaşama biriminin en baskın elemanıdır. Çoğunlukla girişten uzakta, kısa kenarda ve iki pencere arasında yer alır.

Pencereler: Simetrik olarak ocağın iki yanında ve uzun kenarın ocağa yakın kısmında, karşılıklı olmak üzere genellikle toplam 4 adettir.

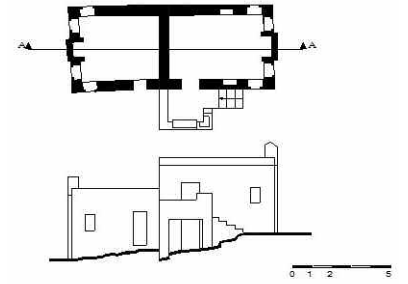
Dolaplar ve Nişler: Uzun kenardaki pencerelerin yanında ve duvarın girişe yakın kısmına doğru, karşılıklı olmak üzere 2 adettir. Kimi örnekleri ahşap kapaklı, kimileri de kapaksız, sa-

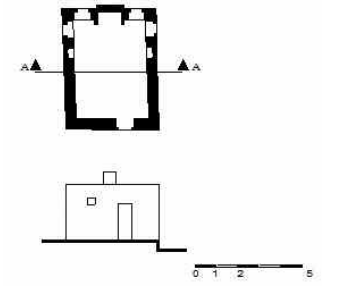
10. Çeşme Mahallesi No: 4

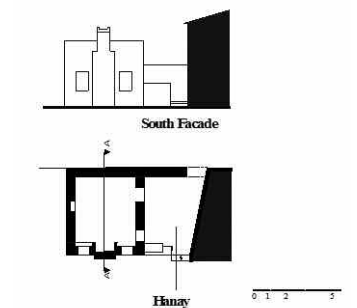
11. Çeşme Mahallesi No: 5

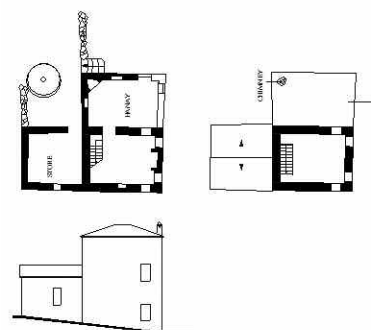
12. Çeşme Mahallesi No: 13

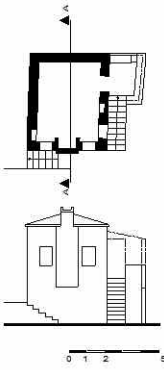

13. Çeşme Mahallesi No: 36

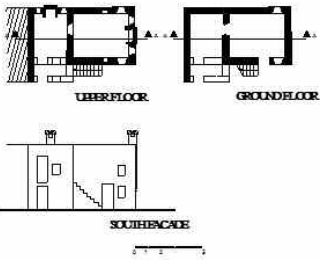

14. Çeşme Mahallesi No: 37

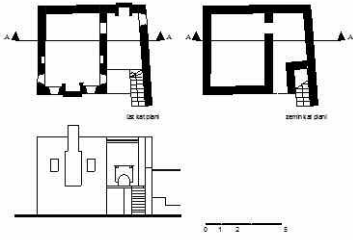

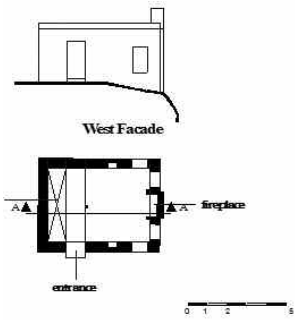
14. Yakaköy No: 4

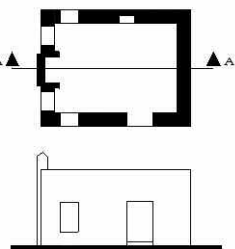
15. Yakaköy No: 7

16. Yakaköy No: 10

17. Yakaköy No: 16

18. Yakaköy No: 18

dece niş şeklindedir. Bunun yanı sıra ocağın her iki yanındaki pencereler yerine nişlerin yapıldığı örnekler de vardır.

Kapı: Genellikle uzun kenarda ve ocağın karşısındaki kısa kenara yakın konumlanır. Ancak az da olsa ocağın karşısındaki kısa kenarda konumlanmış örnekleri de vardır. Uzun kenarda yer alan kapı, penceresiz kısa kenardan yaklaşık 70-80 cm. geride açılır ve bu alana kısa kenara bitişik ahşap bir dolap yapılır.

Hamamlık / Yunmalık: Banyo yapılan kısımdır. Çoğunlukla dolabın, kapının tam arkasına gelen kısmına yapılır. Yaklaşık olarak 70 / 80 cm. ölçüsündedir.

Yüklük / Kerevet: Kapının arkasına yapılan dolabın bir parçasıdır ve pencerelerin üzerinden dönen ahşap rafın seviyesindedir. Yer yatakları depolanır.

Raf: Pencere ve nişlerin yaklaşık olarak 30-40 cm. kadar üzerinde, 15-20 cm. eninde ve ahşaptandır. Mekanın dört duvarını da çepeçevre dolaşır.

Köşe Nişleri: Ocağın bulunduğu kısa kenar ile her iki uzun kenarın birleştiği köşede yer alırlar.

Tek mekanlı ana birim içinde, fonksiyonlarına ve mahremiyet eğilimlerine göre şekillenmiş olan iki ayrı alt-mekan tanımlanmıştır. Yaşama alt-mekanı ve sirkülasyon ya da servis alt-mekanı (şekil 13). Yemek yeme, pişirme ve oturma gibi işlevlerin tümünün ocağın önünde yapıldığı düşünüldüğünde, yaşama alt-mekanının kalbinin ocak olduğu söylenebilir. Ocak, yaşama alt-mekanını da tek başına tanımlar. Ocağın tam karşısında bulunan ve banyo yapma, yemek hazırlama ve depolama işlevlerine hizmet veren dolap ise servis alt-mekanının kalbidir (şekil 14). Bazı evlerde, servis ve yaşama alt-mekanları arasındaki ayırım zemin kaplamalarının farklılaşması ile daha da vurgulanmıştır. Kimi evlerde bu iki bölüm arasında yükseklik farkı da vardır. Servis bölümünün zemin kotu daima yaşama bölümünün zemin kotundan aşağıdadır. Bu gibi evlerin bazılarında dolabın önündeki alan toprak olarak bırakılırken, yaşama bölümü ocağın önüne kadar 10-12 cm. yükseklikte olup ahşap kaplama yapılmıştır. Ahşap kaplama yapılmamış olan örneklerde ise servis alanı yine toprak bırakılırken, ocak önü; halı, kilim, hasır gibi malzemelerle örtülmüştür.

Tek Mekanlı Yaşama Biriminde Gündelik Yaşam

Geçimi tarımsal üretime dayalı olan bölge halkı gününün büyük bir bölümünü tarlada geçirir. Tarlaya gidilmeyen zaman-

larda ise, iklimin de elverişli olmasından dolayı gündelik yaşam ev-içi ve ev çevresinde geçer ve daha çok tarıma dayalı ürünler işlenir. Yaz mevsiminde yoğun olarak evin önündeki çardak ve bahçe kullanılır. Ayrıca tütün işlenen tarlalarda kurulan çardaklarda da yaşanır. Kış mevsiminde ise yoğun olarak ev-içi kullanılmaktadır (şekil 15). İç mekanda yaşama alt-mekanının en baskın elemanı, bir lüks ve prestij ögesi olan ocaktır. Ocağın iki yanına serilen döşekler (divanlar), gündüz oturma gece ise yatma işlevini karşılamaktadır. Gerekliğinde yükükten alınan yer yatakları ile ocağın önüne yatak kurulur. Yemek, ana birim içindeki bu ocakta veya avluda taşların yan yana getirilmesiyle oluşturulan basit pişirme düzenekleri üzerinde pişirilir. Yemek, genellikle iç mekanda, ocağın önünde, yaslağaç adı verilen yerden 25-30 cm. yüksekliğindeki bir ahşap sini üzerinde yenmektedir. Yemek ile ilgili kap-kacak yunmalığın yanında yapılmış olan ve çanaklık adı verilen raflarda depolanır (şekil 16). Yine depolama işlevini gören ve dolabın alt kısmında 80-90 cm. yüksekliğinde, ambar adı verilen ve kuru bakliyatın depolandığı bir ahşap sandık bulunur. Evin avlusu da, iç mekan kadar değilse bile, tek mekanlı yaşama biriminin doğal bir uzantısıdır ve belli kısımları ile özelleşmiştir. Örneğin, bulaşık ve çamaşır yıkama işleri genellikle evin girişindeki sahanlıkta yapılmaktadır. Bazı evlerde bu işlerin yapıldığı yerin hemen yanındaki bina duvarları üzerinde, iç mekandaki gibi nişler bulunur. Bu nedenle, avludaki bulaşık ve çamaşır yıkama yerlerinin, iç mekandaki servis alt-mekanının bir uzantısı olduğu düşünülebilir (şekil 17). Bu açıdan verilebilecek bir başka örnek de çardaklardır. Üzüm bağı ve sarmaşık gibi bitkilerle, harıp (harnup / keçiboy-nuzu) ya da palmiye ağaçlarının dallarıyla üzeri örtülmüş ahşap konstrüksiyon çardakların, ana birim içindeki yaşama alt-mekanının avludaki uzantısı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Özellikle yaz aylarında günün büyük kısmı çardakta geçmektedir. Çardakın altına sedirler yerleştirilir ve misafirler burada ağırlanır (şekil 18).

Son Söz

Hane halkının bu tek mekanlı birimde kısıtlı ve tutumlu bir yaşam sürmesindeki etkenlerden belki de en önemlisi yörenin ekonomik yönden yaşadığı sıkıntılar olmuştur. İdari yapı açısından önceleri Menteşe Sancağı'na bağlı bir kaza, sonraları ise Muğla iline bağlı bir ilçe olan Datça Yarımadası'nın, eldeki veriler incelendiğinde 20. yüzyıl başlarından itibaren oldukça durağan bir ekonomik yapı içine girdiği görülebilmektedir. Ayrıca, 1936 yılına kadar iç bölgeler ile karayolu bağlantısının kurulmamış olması, yukarıda da vurgulandığı gibi yarımada halkının kısıtlı ve içe kapalı bir ekonomik ve sosyal yaşam sürmesinde etkili olmuştur (şekil 19). Yerleşim dokusunu oluşturan evler sadece tek mekanlı birimlerden oluşmamaktadır. Bunlar dışında ev grupları da vardır. Ancak plan tiplerine bakıldığında, bu grupların da aslında farklı boyutlardaki tek mekanlı birimlerin değişik biçimlerde bir araya gelmesiyle oluşmuş daha büyük evler olduğu görülebilir. Ana birime yeni birimler eklenmesinin en önemli nedeni ailenin zaman içinde büyümesi olmalıdır. Çocuklar evlenince, varsa ailenin sahip olduğu başka bir arsaya, yoksa mevcut eve bitişik ama onunla içeriden bir bağlantısı olmayacak şekilde yeni bir yaşama birimi inşa edilir. Bir başka neden ise, özellikle 1950'li yıllardan sonra değişmeye başlayan yaşama biçiminin etkisi olmalıdır. Bu dönemden itibaren, karayolu ulaşımının da sağlanmış olması ile birlikte bölgenin sosyo-ekonomik yaşamı yavaş yavaş canlanmıştır. Giderek iç mekandaki işlevler uzmanlaşmaya başlamış, diğer bir deyişle yatma ve yeme işlevleri yaşama alt-mekanında karşılanır olmaktan çıkmıştır. Dolayısıyla bundan böyle eve eklenen yeni birimler, tek mekanlı birimin aynısının yeniden üretilmesi için değil, bu işlevlerin başka bir mekanda karşılanması içindir. İşlevlerin ayrı mekanlarda örgütlenmesini, yeni bir birimin eklenmediği örneklerde bile görmek mümkündür. Bazı evlerde yarı açık bir mekan olan Hanay'ın üzeri örtülmüş, çevresi kapatılmış ve evin mutfağı olarak kullanılmıştır. □

Kaynaklar:

- Aktüre, S., 1993. "19. Yüzyılda Muğla", Tarih İçinde Muğla (der., I.Tekeli), sayfa 34-113, Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
 Bakırcı, Ö., 1993. "Ortaçağda Muğla", Tarih İçinde Muğla (der., I.Tekeli), sayfa 10-15, Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
 Başoğlu, Ö., 2001. Datça İlçesi Reşadiye Mahallesi Tarihi Çevre Dokusu Araştırması, Yüksek Lisans Tezi, DEÜ.
 Bean, G. E., 1987. Karia, İstanbul, Cem Yayınevi.
 Durmuş, Z., 1997. Designing New Buildings in Old Settlements: A Case Study in Datça Mahallesi Muğla, Ankara (basılmamış yüksek lisans tezi), ODTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü.
 Faroqhi, S., 1993. "Menteşe Beyliği Devrinde Muğla", Tarih İçinde Muğla (der., I.Tekeli), Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
 Kazmaoğlu, M. & Tanyeli, U., 1978. "Anadolu Konut Mimarisinde Bölgesel Farklılaşmalar", Yapı Dergisi, sayı 33, sayfa 42-45.
 1967 Muğla İl Yıllığı, Muğla Valiliği Yayınları, 1968.
 Özcan (Tuncağıllı), Z., 1994. Vernacular Architecture of Teke Peninsula Littoral, Ankara (basılmamış doktora tezi), ODTÜ Mimarlık Fakültesi Restorasyon Bölümü.
 Tanyeli, U., 1998. "Geç Ortaçağ'da Türkiye'ye Batıdan Bir Mimari Eleman Transferi: Bacalı Ocak", Sanatta Etkileşim Uluslararası Sempozyumu, 25-27 Kasım 1998, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
 Tekeli, I., 1993. "1923-1950 Döneminde Muğla'da Olan Gelişmeler", Tarih İçinde Muğla (der., I.Tekeli), sayfa 114-187, Ankara, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
 Umar, B., 1999. Karia Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi, İstanbul, İnkılap Kitabevi Yayınları.
 Yurt Ansiklopedisi, 1981. Cilt 8, sayfa 5872, İstanbul, Anadolu Yayıncılık.
 Wittek, P., 1944. Menteşe Beyliği 13-15. Asırda Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.